

ORTAÇAĞ İSLÂM DÜNYASINDA AYYÂRLAR Ayyars in the Medieval Islamic World

Mustafa ŞAHİN*

ÖZET

Ortaçağ İslâm dünyasında şehirlerde oluşan guruplardan olan ayyârlar kendi aralarında teşkilatlanmışlardı. Başlangıçta Hristiyan ülkelere karşı yapılan savaşlara da katılmış ve ganimetlerden pay almışlardı. Ortaçağda önemli işlevleri olan bu grup şehirlerde teşkilatlı bir durumdaydı. İçlerinden devlet yöneticileri ve komutanlar da çıkmıştır. Bir süre sonra amacı dışına çıkan bu grup şehirlerde zararlı işler yapmışlardır. Yağma ve çapulculuk yapmaları halk üzerinde olumsuz tesir bırakmalarına sebep olmuştur. Zaman zaman halka zarar vermişlerdir. İslâm dünyasında çok iyi intiba bırakmamışlardır.

Anahtar Kelimeler; Ortaçağ İslâm Dünyası, Ayyarlar, çapulculuk.

ABSTRACT

Schemers who were one of the groups which occurred in cities in Medieval Islamic world were organised withing themselves. At first they also joined the wars against the Christian and got share from the booty. This is an organized group of important functions in the Middle Ages, several installations of cities. After a while the purpose of this group diaggessed and damaged the cities. Their Plundering and looting had negative influence on people. Some of them became even governors and commanders. They damaged the public from time to time. They didn't have a good impression in islamic world.

Key Words; Medieval Islamic World, Schemers, looting (sacking).

1.GİRİŞ

Ayyârlar; sözlükte çok gezip dolaşan, zeki, kurnaz, gözü pek, atılgan gibi anlamlara gelmektedir. Horasan Melâmetiyyesine bağlı zümrelerle olan münasebetleri sebebiyle fütüvvet ve mürüvvet ehli için kullanılan fityân tabiri ile de anılmışlardır.”¹ İslâmiyetin ilk yıllarında fütüvvet kelimesine yakın anlama gelen, çeşitli sosyal ve etnik kökenlerden gelip, her türlü aile bağı, meslek bağı ve kavim bağı dışında kalarak bir arada sadakat ve arkadaşlık bağları-

* Tokat Merkez Plevne Lisesi Tarih Öğretmeni ve Okul Müdürü, Gaziosmanpaşa Üniv. Sos. Bil. Enst. Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında Doktora Öğrencisi, sahinmustafa66@hotmail.com.

¹ Abdülkâdir Özcan, “Ayyâr”, TDV İ.A., C. 4, İstanbul 1991, s.296.

la birbirlerine bağlanan ve bu şekilde yaşayan kimseleri kapsamaktadır.² Arapça “mutavvi” ya da “mutatavvia”, Farsçada ayyâr, bazı kaynaklarda ise yetim anlamında kullanılmıştır³. Ayyâr kelimesi ile birlikte evbâş kelimesi de kullanılmıştır. Arapça vebeş kelimesinin çoğulu olan bu kelime de ayyârlar gibi Ortaçağ İslâm dünyasında başıbozuk, haydut ve ayak takımlarını ifade etmek için kullanılmıştır.⁴ Aynı kelimenin yüklendiği anlam için şatır (şuttur-kurnaz kişi) Selçuklular’dan itibaren de rind (rûnûd) kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.⁵ Rind veya rûnûd kelimesi daha çok Suriye, Irak ve Anadolu’da yaygın olarak kullanılmıştır.⁶ Bazı kaynaklarda da; sadece avret yerlerini örten, başlarına hurma yaprağından yapılmış başlık koyan, boyunlarına çan, yular, süpürge veya kıldan yapılmış ipler asan serseriler olarak tasvir edilmişlerdir.⁷

2. AYYÂRLARIN ORTAÇAĞDA SOSYAL, SİYASAL VE TOPLUMSAL HAYATA ETKİSİ

Ayyârlar grubu İran ve Irak’ın Müslüman Araplar tarafından fethinden sonra bu coğrafyada belirgin olarak görülmeye başlandı. Bu gruplara İslâmiyet’ten önceki Arap kültüründe rastlanmamaktaydı. Sâsânîler’in şehir kültüründe ise benzerlerinin varlığı bilinmektedir. Gençlerden meydana gelen bu gruplar çeşitli sosyal tabakalardan meydana gelen evlenmiş topluluklardı.⁸

Kabusnâme yazarı İskender b. Keykavus, âyyarların özelliklerini şu şekilde saymıştır: Temiz giyinmek, misafirperver olmak, civanmerd olmak, doğru ile yanlış ayırt edebiliyor olmak. Yine aynı kaynağa göre ayyârlıkta boyunun, başın aşağı eğilmesi ayıp sayılmıştır.⁹ Ayyârların civanmertliği bir kavme, bir insana taifeye eziyet vermemesi, başkasına yaşama hakkı tanınması ile ölçülmekteydi.¹⁰ Kendi aralarında hususî telkilâtı olup¹¹ bir merkeze bağlı olarak yönetilen ayyârların reislerine ser-ayyâran, reisü’l-ayyârin veya reisü’l fityân da denilirdi.¹² IX. yüzyılda örgütlenmeye başlayan fütüvvet teşkilâtının içinde yer alan ayyârların asker olanlarına veya savaşa gidenlerine reisü’l fityan veya reisül ayârın denil-

² İsmet Kayaoğlu, **İslam Kurumları Tarihi**, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Yay., II. Baskı, Ankara 1984, s.130.

³ Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü’t Tevârfh**, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2006, s.98, 281.

⁴ Erkan Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, TTK, Ankara 2010, s.229.

⁵ Kayaoğlu, **a.g.e.**, s.130.

⁶ Fr. Taeschner, “Ayyâr”, **The Encyclopaedia of Islam**, Volume I, Edited by; H.A.R. Gibb, J.H. Kramers, E.Levy- Provençal, CH Pellat and J. Schacht, Leiden 1986, s.794.

⁷ Özcan, **aynı yer**

⁸ Claude Cahen, **İslamiyet, (Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar)**, (çev. E. M. Erendor), Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.146.

⁹ Iskandar b. Qabûs b. Washmgir, **The Nasihat-Nama Known as Qabus-Nama**, Edited with Critical Notes Amin Abdulmagid Badawi, Tehran 1956, Fasıl 44, s. 224.

¹⁰ **A.g.e.**, s.226.

¹¹ M. Fuad Köprülü, “Harzemşahlar”, **İ.A.**, c.5/1, MEB, , İstanbul 1988, s.283.

¹² Özcan, **a.g.e.**, s.296; Kayaoğlu, **a.g.e.**, s.130.

mekteydi.¹³ Büyük şehirlerde fakirlerden, işsizlerden ve serserilerden oluşan bu kalabalık zümreler şehir zabıtasının devamlı surette kontrolü altındaydı.¹⁴

Bazı kaynaklarda ayyarlar ile fityan tabiri yakın anlamlarda kullanılmıştır¹⁵. Fityan kelimesini de barışsever anlamında kullanmışlardır. Ayyârlar başlangıçta gönüllü gaziler idi.¹⁶ Düşman ile yapılan savaşlara katılırlar ve ganimetlerden pay alırlardı. Bu yönleriyle faydalı hizmetlerde bulunmaktaydılar.

Ayyârlar zamanla başlangıçta müspet anlam için kullanılan anlamın ve işlevin dışına taşmışlardır¹⁷. Ayyârlar, özellikle VIII-XII. yüzyıllar arasında İran, Irak, Horasan ve Mâveraünnehr bölgelerindeki şehirlerde etkili olmuşlar ve zaman zaman da karışıklık çıkarmışlardır. Kabusnâme yazarı İskender b. Keykâvus ayyârların bir reis etrafında toplandıklarını belirtmiştir. Yazar ayyârları fütüvvet ehlinde bulunması gereken vasıflarla anmıştır.¹⁸ Bunlar hükümetler tarafından da tanınmışlardı, hatta komutanlarının protokolde bile belli bir yerleri vardı. Silah ve her türlü askerî güce sahip olmuşlardı. Ayyârların içlerinden sivrilerek önemli mevkilere ulaşanlar da olmuştur. Amcaları Dirhem b. Nasr b. Salih'in başkanlığında gaziler birliğine katılan ve Hâricîlere karşı savaşan¹⁹ Sicistan'da 252-253/867'de Saffârîler hanedanını kurup 33 yıl boyunca yöneten Ya'kûb b. Leys bunlardan birisidir.²⁰ Ya'kûb b. Leys Herat, Şiraz, Nişabûr, Kâbil ve Belh gibi önemli şehirlere hükmetmiş ve ondan sonra yönetimi devralan Amr b. Leys zamanında bu devlet gücünün zirvesine ulaşmış ve Tahîrleri yıkarak Horasan'ın önemli şehirlerini egemenliği altına almıştır²¹.

Ortaçağda birçok İslâm devleti ayyârların gücünden istifade etmişlerdir. Onları bazen seferlere dâhil etmişler, bazen isyanları bastırmada kullanmışlar, bazen de arkalarına aldıkları bir güç olarak faydalanmışlardır. Esasen ayyârlardan faydalanmak, faydalanan meşrû yönetimler için bir ölçüde riski de beraberinde getirmekteydi.²² Çünkü devletin güçlü ve hükümdarın dirayetli olduğu zamanlarda tehlike arz etmeyen, verilen emir ve görevleri yerine getiren ayyârlar devleti ve yöneticileri zayıf buldukları zamanlarda taşkınlık yapıyorlar, talan ve yağma hareketlerinde bulunmaktan geri durmuyorlardı. Yardım ettikleri zayıf yöneticileri tahakkümleri altına alan ayyârlar onlara isteklerinin çoğunu yaptırmışlardır. Bu

¹³ Erkan Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Yay., İstanbul 2008, s.433.

¹⁴ Köprülü, **a.g.e.**, s.283.

¹⁵ Cahen, **a.g.e.**, s.146.

¹⁶ Hasan-ı Rumlu, **a.g.e.**, s.98, 281.

¹⁷ Mantran, Robert, **İslâm'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)**, çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1981, s.204; Köprülü, **a.g.e.**, s.283.

¹⁸ İskandar b. Qabûs b. Washmgir, **a.g.e.**, s. 224-225. Taeschner, **a.g.e.**, s.794, Göksu, **a.g.e.**, s.24.

¹⁹ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev. H. Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1990, s.233

²⁰ Osman Gazi Özgüdenli, **Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları**, Kaknüs Yay. İstanbul 2006, s.18.

²¹ Cahen, **a.g.e.**, s.146.

²² Hasan-ı Rumlu, **a.g.e.**, s.98, 281; İsmail Aka, "Zerenc", **Makaleler**, III, Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Şarika Gedikli, Berikan yay., Ankara 2005, s.183; Özcan, **a.g.e.**, 296.

isteklerin büyük bir kısmı meşru olmayan istekler olup halkı zora sokan, hoşnutsuzluk meydana getiren isteklerdi. İstekleri yerine getirilmeyen bu güruh şehirlerin altını üstüne getiriyor, halkın mallarını yağmalıyor, büyük tahribatlar yapıyorlardı.

Devlet otoritesinin zayıfladığı zamanlarda zengin mahalleleri talan ediyorlar, kurbanları da onlardan korunmak için onlara sözde korunma tutup para ödemekteydiler²³.

Özellikle Abbasîler zamanında Bağdat'ta birçok başkaldırmanın kaynağı olmuşlardır.²⁴ Abbasî halifesi Mütevekkil'den sonra devletin kötü gidişatı, otoritenin zayıflaması ve mezhep kavgalarından istifade ederek bunlar güç kazanmaya başlamışlardır. Zaten devletin kötü gidişatı ile birlikte ümitsizliği iyice artan halk da kolayca bunlara destek vermiştir.²⁵ Bağdat'ta devlet otoritesinin gevşediği bir sırada olumsuzlukları iyice artar ayyârlar (ayyârûn) taş ve sopalarla silahlanmış bir durumda halife Emin'in (809-813) ordusunda kardeşi Me'mûn'un Horasanlılardan oluşan ordusuna karşı, daha sonraki yıllarda ise Mustain'in (862-866) arkasında Mu'taz'a (866-869) karşı dövüşmüşlerdir.²⁶ 361-362/972 yılında Bizans'a karşı açılan gazalara katılmaları için bunlara silah dağıtılmış, bir süre sonra bunlar çapulculuk yapmaya başlamışlar, Bağdad'da bir mahalleyi de ateşe vermişlerdir.²⁷

Abbasîlerin son yıllarında meydana gelen iç savaşlarda devlet, ayyârlardan polis hizmeti olarak faydalanmayı düşünüp hizmet talep etmiş, bir süre sonra da ayyârlar devletin kontrolünden çıkmışlardır. Zaman zaman polis şefleri bunlarla ilişkide bulunmuşlardır. Büveyhîler zamanında Ebû Kalicar bunlarla ilişki kurmuş zaman zaman onlardan destek almıştır.²⁸

Ayyârlardan sözü geçen kimselerin pazarlarda (sûk) kurdukları hafâralarla²⁹ tüccar ve esnaflardan haraç alarak tüccarların sızlanmalarına da sebep olmuşlardır.³⁰ Ayyârların sürekli olarak şehirlerdeki Şurta³¹ teşkilâtı içinde bulunmak istemeleri ilginçtir. Bu istekleri gerçek olduğu takdirde kendilerine hem muntazam ve muazzam bir gelir sağlayacak hem de artık polis teşkilâtı karşılarında olmayacaktı. Bu sebeple daha önceki³² yaptığı işten pişmanlık duyan bazı ayyârlar, hükümet kuvvetleri ile birlikte önceki dostları olan ayyârlara karşı savaşmaktan çekinmemişlerdir.

Lanetli serserilerden ve sıradan kişilerin alçaklarından bir topluluk olan ayyârlar zamanla şehirde ve çarşılarda ellerinde kılıç, ok ve kalkanla dolaşmaya başlamışlar, Müslüman-

²³ Cahen, **a.g.e.**, s.147.

²⁴ Mantran, **a.g.e.**, s.204.

²⁵ Şemseddin Günaltay, "Selçukluların Horasana İndikleri Zaman İslam Dünyasının Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Dini Durunu", **Bellekten**, C. VII, Sayı 25, TTK, Ankara 1943, s.65-66.

²⁶ Kayaoğlu, **a.g.e.**, s.130.

²⁷ Aynı yer

²⁸ Aynı yer

²⁹ Güya bir nevi himaye karşılığı

³⁰ Kayaoğlu, **a.g.e.**, s.131.

³¹ Polis Teşkilâtı

³² Aynı yer

ların yolunu kesmeye ve ellerinde neleri varsa almaya başlamışlardır. Eğer karşılarındakiler az bir direnişte bulunsalar öldürmüşlerdir. İşte bu davranışları ile başlangıçtaki cengâver, yiğit anlamına gelen bu topluluk artık zararlı bir gürûh halini almıştır. Artık X. XI. ve XII. yüzyıllarda ayyâr ismi ayak takımı hüviyetine bürünmüş; hırsız, kâtil, yol kesen anlamında “runud” veya “evbaş” adını almışlar.³³ Ayyârlar, bu yüzyıllarda çıkardıkları isyanlarda büyük başarılar sağlamışlardır.³⁴

Ortaçağda özellikle IX ve X. yüzyıllarda Ayyârlar Merv ve Kuhistan civarında oldukça güçlü bir konuma gelmişlerdir.³⁵ Zamanla ayyârlar büyük isyanlar çıkaracak güce de ulaşmışlardır. Horasan’ın merkezi Nişâbûr’da 205/821 yılında gönüllülerden Abdurrahman en-Nişâbûrî adlı birinin çıkardığı isyan bu niteliktedir. Tahirîler döneminde Ya’kub b. Leys³⁶ ve diğer gönüllü gazilerin komutanlarının isyanları da bu türdendi. Sistan’da çıkardıkları isyanda da halkın hoşnutsuzluğundan faydalanarak destek bulmuşlardır.³⁷ Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Nişâbûr’a girdiğinde de ayyârlar halka zulmetmekte ve sıkıntıya sokmaktaydılar. Tuğrul Bey bunların şehirde fenalık yapmaktan alkoymuştur. ³⁸ XII. asırda Herat’ta bu zümrelere runûd veya rindler denirdi.³⁹

Horasan Ayyârlarından Ebû Ali Muhammed b. Ali b. Abbas 310/922-923 yılında Kirman’ı almış ve burayı 37 yıl elinde tutmuştur. Kirman’daki Kale-i Kûh’u da onun yaptırdığı eserlerden birisidir.⁴⁰

Ayyarlar, Karahanlılar zamanında da etkili bir güç haline gelmişlerdir. Nitekim Karahanlı hükümdarı Kılıç Tamgaç Buğra Han zamanında; asil bir aileye mensup olmadığı halde meziyet ve hizmetleri ile önemli mevkilere gelmiş olan Ayyâr isyan etmiş ve devleti de bir süre uğraştırmıştır. Ayyar Bey bir dönem hükümdarın şahsî birliklerine dahi komutanlık yapmıştır. Karahıtaylılar zamanında da Harzemşahlar’da Ayyâr Bey isminde bir komutan vardı. İsminden de anlaşılacağı gibi bu şahıs da meziyetleri ile yükselmiş, aslında yukarıda bahsedildiği gibi ayyârlardandı.⁴¹

³³ Hasan-ı Rumlu, **a.g.e.**, s.397, 398.

³⁴ Kayaoğlu, **aynı yer**

³⁵ Köprülü, **a.g.e.**, s.24.

³⁶ Ya’kubî, **Ülkeler Kitabı**, çev. M. Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2002, s.87-88;C. E. Bosworth, “Ya’kûb b. el-Layth el-Saffâr”, **The Encyclopaedia of Islam**, Volume XI, Edited by H.A.R. Gibb, J.H. Kramers, E. Levi-Provençal, J. Schacht, Leiden, 2002, s.254.

³⁷ Hasan Kurt, **Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları**, Araştırma Yay., Ankara 2002, s.98.

³⁸ İmad ad-din al Kâtib al-İsfahânî’nin Al-Bondarî tarafından İhtisar edilen **Zubdat al -Nuşra Va Nubhat al Usra** adlı kitabının tercümesi, M. Th. Houtsma tarafından 1889’da Leiden’de neşredilen metinden Türkçeye çeviren, Kivameddin Burslan, TTK, Ankara 1989, s.LXI.

³⁹ Köprülü, **a.g.e.**, s.283.

⁴⁰ Havafi, Fasih Ahmed b. Celaleddin Muhammed, **Mücmel-i fasihî**, c.I, (Tsh. ve thş. M. Ferruh), Meşhed: Kitabfuruş-i Bastan, Tahran 1341, s.30.

⁴¹ V.V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1990, s.359.

Gazneli Sultan Mahmud onları Hindistan seferlerinde kullanmış ve ganimetlerden pay vermiştir.⁴² Ayyârlar bu seferlerde yararlılıklar göstermişlerdir. Selçuklular zamanında da başıbozuk ayyârlar ganimetlerden pay almak için savaş ve orduyu takip etmişlerdir.⁴³ Ayyârlar İslâm ülkelerinde genel olarak hoş cümlelerle anılmamışlar, çoğunlukla çapulcu, hırsız, fitne çıkarıcı, çevreye zarar veren olarak hatırlanmışlardır. Buna verilecek en iyi örnek ise Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Amîdül-Mülk Kündürî'nin boğularak öldürülmesini ve kale kapısına asılmasını emretmiş ve merkezden bunun için iki gulâm yollamıştı. Kündürî ise "ben ne ayyâr ne de hırsızım ki boğulayım, kılıç benim için daha iyidir. O günahlarımı siler, çünkü kılıç ile öldürülen kimse şehit olur" demesidir. Görüldüğü gibi ayyârlık aşağı tabakadan bir topluluk olarak görülmektedir.⁴⁴

Ayyârlar, Türkiye Selçuklularını döneminde hem ordu ile gönüllü olarak sefere çıkarırken⁴⁵, bazen de isyanlarda rol oynamışlardır. Örneğin Cimri olayında ayyârlar için bu kelime ile bazen birlikte bazen eş anlamında kullanılan evbaş kelimesi dikkat çekmektedir.⁴⁶ Türkiye Selçuklularında atanan vâlilerin görevlerinden birisinin de evbâş ve rünûd'ları çalışmaya teşvik etmeleri gösterilmiştir, ki bu durum evbaşların başıboş olduklarını ve meşgul edilmeleri gerektiğini göstermektedir.⁴⁷ Anlatıldığı üzere başlangıçta şehir, kasaba ve köylerdeki işsiz güçsüz kalabalıklar iyi yönlendirilerek onlardan yönetimler faydalanmışlar⁴⁸, zaman zaman kale kuşatmalarında, şehir ve köylerin saldırılara karşı savunmasında onlardan istifade etmişlerdir. Ancak devlet veya yerel yönetimlerin zayıfladıkları anda kontrolden çıkan bu gürûh tarifi imkânsız huzursuzluklar çıkarmışlardır.

637/1239-1240 senesinde Ögeday Kağan'ın kardeşi Emir Karlug Türkistan'dan Herat'a geldiğinde burada kalabalık bir ayyârân topluluğunun olduğunu görmüş ve Şerafeddin Hatib'in emrindeki bu ayyârânların tavrını beğenmemiş ve bunların ortadan kaldırılmasını emretmiştir. Bu kadar insanın ölmemesi için Emir Karlug zor ikna edilmiş ve âyyârlar ölümden zor kurtulmuşlardır. Bu olay Moğollar döneminde de Türkistan ve Horasan'ın önemli şehirlerinde Moğol çağında da âyyârların bulunduğu ve buralardaki faaliyetlerinin hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁹

Timurlu hükümdarı Mirza Şahrüh'un ölümünden sonra Alaüddeve zamanında sükûneti sağlamak için Herat'ta paralar dağıtılıp halk cezbedilmeye başlamışsa da bu sırada bir sürü ayak takımı zengin olmuş, makam mevki kazanmışlardır. Paranın çokluğu malların

⁴² İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, MEB, İstanbul 1992, s.100.

⁴³ Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, s.25.

⁴⁴ A.g.e., s.315.

⁴⁵ a.g.e., s.229, 384.

⁴⁶ Evbâş-ı bî bâk ve erâzil-ietrâk

⁴⁷ Göksu, **Türkiye Selçuklularında Ordu**, s.229.

⁴⁸ Cihan Piyadeoğlu, **Büyük Selçuklular Döneminde Horasan (1040-1157)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s.80.

⁴⁹ Muhammed b. Abdullah Herevî Muinüddin-i İsfizârî (ö.915-1509), **Ravzatü'l-cennat fi evsaf-ı medineti Herat**, Tashih; Muhammed Kazım İmam, Tahran, 1338, c.II, s.110, 115-118.

pahalanmasına ve paranın değerinin düşmesine sebep olmuştur.⁵⁰ Timurlular zamanda Ebu'l Kasım öldükten sonra bu durum devamlılık kazanmaya başladı.⁵¹ Zaman zaman ayyârlar bozgunculuk yapmışlar, şehrin ve civarın asayişini bozmuşlardır. Dışardan gelen saldırılarda ayyârlar kolayca saf değiştirebilmişlerdir. Çünkü bu gürûh menfaati nerede ise hemen o tarafı desteklemektedir. Ayyarlar bazen devletlerin içindeki şehzade kavgalarına da karışmışlardır. Sultan Ebû Said Herat'tan ayrılıp Amu Derya nehri kıyısında Hüseyin Mirza ile mücadele ederken, Sistan hâkimi Emir Halil onun yokluğundan istifade edip ayaklanmış ve çevredeki ayak takımı olan ayyarların da desteğini alıp bağımsız olmak için isyan bayrağını Horasan'a çevirince civardaki halk Herat ve köylerine sığınmışlardır. Bu sırada Herat'taki yöneticilerden Emir Ahmed-i Barlas ve Pehlivan piyade ile birlikte şehrin kale burçlarını sağlamlaştırarak tedbir aldılar. Durumu öğrenen sultan Herat havalisine inip savaşa başlamış ve isyancıları hal etmiştir (12 Rebiüllevvel 7/2 Temmuz 1460). Bu isyan sırasında meydana gelen nükteli bir yazışmayı da burada vermek istedik. Kafasında saç olmayan yani kel olan isyancı Halil hakkında şair Mevlâna Hasanşah şu kıtayı okun ucuna yazıp karşı tarafa atmıştır. "Dostlar benim mesajımı Halil'e ulaştırın; Ona deyiniz ki eğer senin kaybedecek kellen varsa, oruç gününde bize ve kendine baş ağrısı verme. Ramazan'da gel ki, o gün kabak oynama vaktidir."⁵²

Timurlu Mirza Ebû Said ile daha önce Herat'ı işgal etmiş olan Akkoyunlu hükümdarı Cihanşah arasında yapılan anlaşma ile Herat Timurlulara bırakılmıştı. Cihanşah'ın askerleri şehri terk ederlerken birçok işsiz güçsüz takım (yetimler, ayyârlar) Türkmen askerlerine saldırganları soymuşlar, Ebû Said ise şehre girince bu yetimleri ölümle cezalandırmıştır.⁵³

Ayyârlar, en dar anlamda bir topluluk olarak yaşamasalar dâhi, düşünceleri ve davranışları bakımından her zaman bir topluluk ruhu taşımışlardır⁵⁴. Ayrı şehirlerde aynı ruhla faaliyet göstermişlerdir.

SONUÇ

İslâm ülkelerinde işsiz güçsüz grupların başlangıçta bir fütüvvet ehli olarak ortaya çıkan ve teşkilatlı gruplar olarak şehirlerde önemli roller üstlenen ayyâr, rind, runûd gibi çeşitli isimlerle anılan bu grup gazalarda önemli roller oynamışlardır. Zamanla amacı dışına çıkan bu gruplar şehirlerde çapulculuk ve talan faaliyetlerinde bulunmuşlar, taht kavgalarına karışmışlar ve Abbasîlerden itibaren isyan hareketlerinde bulunarak kötü intiba bırakmışlardır. İslâm âleminin hemen büyük bir alanında özellikle Irak, İran, Maverâünnehr coğ-

⁵⁰ Ebubekr Tıhranî, **Kitab-ı Diyarbekiriyye**, Çev. Mürsel Öztürk, Kült. Bak. Yay., Ankara 2001, s.180. Khwandamir, **Habibu's Sifyar, Central Asian Sources I**, The Reign Of The Mongol and Turk, Part Two: Shakrukh Mirza-Shah İsmail, Translated Edited by. V. M. Thackston, Sources of Oriental Languages and Literatures, Edited by Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, Harvard 1994.

⁵¹ Hasan-ı Rumlu, **a.g.e.**, s.397.

⁵² Hasan-ı Rumlu, **a.g.e.**, s. 398.

⁵³ **A.g.e.**, s.380; Ebubekr Tıhranî, **a.g.e.**, s.215.

⁵⁴ Cahen, **a.g.e.**, s.146.

rafyasındaki Merv, Belh, Nîşabûr ve Herat şehirlerinde etkili olmuşlardır. Özellikle devletin veya şehir yöneticilerinin zayıf oldukları dönemde bundan faydalanmışlar ve bozgunculuk çıkarmışlar, şehirleri talan etmişler, halk üzerine korku salarak onları sindirmişlerdir. Onların bu olumsuzlukları başlangıçta iyi anlamlar yüklenen ayyâr kelimesinin kısa süre sonra kötü işler yapan insanları anmak için kullanılır olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKA İsmail “Zerenc”, **Makaleler**, III, ss.179-187, Yay. haz. E. Semih Yalçın-Şarika Gedikli, Berikan Yay., Ankara 2005.
- BARTHOLD V.V., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1990.
- BOSWORTH C. E, “Ya’kûb b. el-Layth el-Saffâr”, **The Encyclopaedia of Islam**, Volume XI, Edited by. H.A.R. Gibb, J.H. Kramers, E. Levi-Provençal, J. Schact, Leiden 2002, ss.254-255.
- CAHEN Claude, **İslamiyet, (Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar)**, Çev: E. Mermi Erendor, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
- EBUBEKR TIHRANÎ, **Kitab-ı Diyarbekiriyye**, Çev: Mürsel Öztürk, Kült Bak Yay., Ankara 2001.
- GÖKSU Erkan, **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Yay., İstanbul 2008.
- , **Türkiye Selçuklularında Ordu**, TTK, Ankara 2010.
- GÜNALTAY Şemseddin, **Selçukluların Horasana İndikleri Zaman İslam Dünyasının Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Dini Durunu**, Belleten, TTK, Ankara 1943, C.VII; Sayı 25, ss.59-99.
- HASAN-I RUMLU, **Ahsenü’t Tevârih**, Çev: Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2006.
- HAVAFÎ Fasih Ahmed b. Celaleddin Muhammed, Mücmel-i fasihi C.1. Tsh. ve thş: M. Ferruh, Kitabfuruş-i Bastan, Meşhed- Tahran 1341.
- ISKANDAR B. QABÛS B. WASHMGİR, **The Nasihat-Nama Known as Qabus-Nama**, Fasil 44, Edited with Critical Notes Amin Abdulmagid Badawi, Teheran 1956.
- KAYAOĞLU İsmet, **İslam Kurumları Tarihi**, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Yay., II. Baskı, Ankara 1984.
- KHWANDAMİR, **Habibu's Sîyar**, Central Asian Sources I, The Reign Of The Mongol and Turk, Part Two: Shakrukh Mirza-Shah İsmail, Translated Edited by. V. M. Thackston, Sources of Oriental Languages and Literatures, Edited by Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, Harvard 1994.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, “Harzemşahlar”, **İ.A.** C.5/I, MEB, İstanbul 1988.
- KURT Hasan, **Türk-İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları**, Araştırma Yay., Ankara 2002.
- MANTRAN Robert, **İslâm'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)**, Çev: İsmet Kayaoğlu, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1981.
- Muhammed b. Abdullah Herevî Muinüddin-i İsfizârî (ö.915-1509), **Ravzatü'l-cennat fi evsaf-ı medineti Herat**, Tashih: Muhammed Kazım İmam, Tahran 1338.
- ÖZCAN Abdülkâdir, “Ayyâr”, **TDV İ.A.** C.4, Diyanet İşl. Başk. Yay. İstanbul 1991.
- ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, **Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları**, Kaknüs Yay. İstanbul 2006.
- PİYADEOĞLU Cihan, **Büyük Selçuklular Döneminde Horasan (1040-1157)**, İst. Üniv. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.
- SADREDDİN EBU'L HASAN ALİ, **Ahbaru'd Devletüs Selçukiyye**, 2. Baskı, Çev. Necati Lügal, TTK, Ankara 1999.

TAESCHNER Fr., "Ayyar", **The Encyclopaedia of Islam**, Volume I, Edited by; H.A.R. Gibb, J.H. Kramers, E.Levi-Provençal, CH Pellat and J. Schacht, Leiden 1986.

YA'KUBÎ, **Ülkeler Kitabı**, Çev. Murat Ağarı, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2002.